

Obaveznu crkvenu bračnu formu uveo je na zapadu prvi Tridentin,⁵ a ne državna vlast, kako to prof. Troicki tvrdi (str. 15).

Austrijskom konkordatu iz god. 1855. ne može se osporiti vriednost s naslova neustavnosti, kako to prof. Troicki čini (str. 28), jer tada nije u monarhiji bilo ustava.

Ne stoji, da bi bračno pravo austrijskog zakonika važno u većini dijelova naše države (str. 22).

Ne stoji, da bračni zakoni Italije imaju crkveni karakter (sl. 4). Ti su zakoni formalni građanski zakoni.

Ne stoji, da u nas vladaju iste prilike kao u Čehoslovačkoj (str. 21). Dosta je istaknuti, da u pretežnom dijelu države važi konfesijsko bračno pravo, konfesijska obavezna bračna forma i konfesijsko sudovanje, pa da barem 75% pučanstva sve to i traži. S tima činjenicama mora da računa naš zakonodavac.

Tumačenje čl. 12. Ustava, što ga je dao izvjestitelj: ustavnog odbora Juraj Demetrović, nije nipošto »zvanično autoritativno tumačenje« toga članka, kako to prof. Troicki navodi (str. 25).

Duboke i načelne razloge, s kojih Crkva trži obaveznu crkvenu formu (zajedno sa crkvenim bračnim pravom i sudovanjem), očividno ne shvaća prof. Troicki, jer inače ne bi motiv toga traženja nalazio u »lenosti njenih službenika«.

Svakako je u očima Crkve fakultativna forma minus malum od obavezne građanske forme.

Ekzegetske bilješke iz staroga i novoga Zavjeta.

Dr. Maksimilijan Lah.

1. Epilog prve Ivanove poslanice. 1. Ivan. 5, 18—21.

I.

Sadržajna nam analiza epiloga pokazuje, da je jedinstveno sastavljen. Na jednoj su naime strani rođeni od Boga, na drugoj svijet, koji sav ovisi o đavlu. Iz teksta se vidi, da svatko, koji je rođen od Boga (*πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ*) ne griješi, jer ga Sin Božji (*ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ*) čuva, da ne dođe kako pod vlast đavla (*ὁ πονηρὸς οὐχ ἄπειται αὐτοῦ*). *Πάντες οἱ γεγεννημένοι ἐκ τοῦ Θεοῦ* su oni, koji vjeruju nauci Sina Božjega. Rođen dakle biti od Boga, ili biti u Bogu (*ἐσμέν ἐν τῷ ἀληθινῷ*) biti u Isusu Kristu (*ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ*) znači držati nauk Kristov, vršiti njegov zakon i ispovijedati njegovo božanstvo (*οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινός*

⁵ Cap. 1. sess. 24. de ref. matrim.

θεός και ζωή αιώνιος). Sav ostali svijet (κόσμος ὅλος), koji stoji u opreci s rođenima od Boga, ovisan je od sotone, zloga, počiva u njemu (ἐν τῷ πονηρῷ κείται) time, što nasljeduje đavla u njegovom htjenju i djelovanju. Zbog pokvarene ljudske naravi to nasljedevanje sotone privlači svijet; dapače i za „rođene od Boga“ znači sotona i njegovo častohlepje opasnost, da pristanu uza „svijet“. Na ovo upozoruje sv. Ivan posljednjom izrekom epiloga: *Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτὰ ἀπὸ τῶν εἰδώλων*. Epilog 1 Ivan 5, 18—21 izlaže misao: „Rođen od Boga izbjegava svijet“. Prema tekstu W bilo bi *γεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει* istoznačno s *γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτόν*, te bi se na taj način i smisao cijelog retka 18. preinačio. Vulgata ima za *γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ*: generatio Dei. Smisao je onda ovaj: natus ex Deo non peccat, nam per generationem Dei conservatur. Sama dakle činjenica „biti rođen od Boga“ čuva od grijeha. Redak 20. sa svojim: ... Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus... ponešto se odalečuje od grčkog izvornika. — Njemački su prijevodi različni. Svi u retku 18. slijede tekst W. U r. 19. ἐν τῷ πονηρῷ prevodi se od česti malko nejasno. Škarić slijedi u r. 18. Vulgatu: ἐν τῷ πονηρῷ prevodi: u zloći. Vulgatin „et simus“ (r. 20) prevodi: da budemo sdruženi. Dr. Zagoda prevodi „dedit nobis sensum: dao nam je pamet. Karadžić slijedi njemački prevod.

II.

1. Ivan 5, 18—21: Jer smo od Boga, treba da izbjegavamo svijet, koji je od đavla:

18. Znamo, da nijedan koji je rođen od Boga ne griješi, nego koji je Rođen od Boga čuva ga, i nečastivi ne dohvata se do njega.

19. Znamo, da smo od Boga, i sav svijet leži u nečastivome.

20. A znamo, da je Sin Božji došao i dao nam je razum da poznamo Istinoga; i mi smo u Istinome, u Sinu njegovom Isusu Kristu. Ovaj je istini Bog i život vječni.

21. Dječice, čuvajte se od idola.

Ostala su tekstovno-kritička i eksegetska opažanja od manje važnosti, te sam ih stoga izostavio.

Isporedi 1 Iv. 5, 18—21 u: Nestle, Ed. III. 1910; Hetzenauer, Ratisb. 1914; Theod. Beza, Berlin 1868; Dr. H. Wiese (njem.) II Aufl. 1915.; Njem. prevode: Arndt S. I. Regensburg 1914 (III. sv.); Unger „die Bibel“; p. ot. stuttgartsko izdanje (bez naslova) i Münchensko iz g 1911.; Hrv. prevode: Škarić, XII. sv. Beč 1861.; Karadžić, Budimpešta 1912.; Dr. Fr. Zagoda, Zgb. 1925. — Cornely-Hagen, Introd. compendium Par. 1914. str. 639.; Cremer, Bibl. theol. Wörterbuch d. neutest. Gräzität. X. Aufl. Gotha 1915. (Str. 589. i drugdje).

2. Aures autem perfecisti mihi. Ps. 39 (40), 7.

Paralela u Hebr 10, corpus autem aptasti mihi; Septuag: *σῶμα δὲ καταργήσω μοι* Ps. 39, 7 i Hbr 10, 5.; Hebrejski tekst:

אָנִים בְּדִית לִי. Ostale prevode cf. Ecker, Porta Sion etc. (Trier 1903.) s. v. perficio 1) c).

Obično se taj problem rješava tako, da se uzimlju svi tekstovi i prevodi kao sadržajno posve istoznačni, a tek formalno različni. Nema sumnje, da je ovakovo razlaganje posve ispravno, ako se može utvrditi ispravnost hebr. originala. Koliko znadem, svako se novo tumačenje osniva na ovoj pretpostavci. Čini se, da će se ipak trebati vratiti k starijim mišljenjima, da je naime hebr. tekst, koji je predležao Sedamdesetorici ipak bio nešto drukčiji, nego je današnji tekst. Jer premda se lako dopusti, da svi prevodi sadržajno izražavaju istu misao naime: „Tvoj sam rob o Bože“ ipak je teško psihološki motivirati formalnu razliku prevoda, koja nije malena. Starija pak ekzegeza ne kuša ničim obrazložiti čime je nastala promjena u tekstu i odakle nova riječ umjesto stare. I moderna kritika teksta (cf. Kittel, *Bibl. hebr. ed. II. Ps 40, 7*) s upitnikom rješava cijelu stvar.

Ako se dakle sa starijom eksegezom saglasim u tome, da je hebr. original Septuaginte bio drukčiji, preostaje samo to, da se barem donekle pokaže, kako je nastala promjena na današnji oblik. Lect. Agell *כננת לי* (Ecker l. c.) dovela me na misao, da je promjena nastala nehotice običnom prepisivačkom pogriješkom. Pogriješka je naime nastala uslijed grafičke sličnosti onih riječi, koje su se nalazile u tekstu Sedamdesetorice i sadašnjem hebrejskom tekstu. Traženjem grafički sličnih riječi hebrejskih došao sam do zaključka, da je vjerojatno tekst predložen Sedamdesetorici izgledao nepunktiran ovako: *הפצתא גויה כננת לי*

גויה (cf. Cremer s. v. *σωμα*) kvarilo se ovako: ..... *הפצת אונים* (uslijed sličnosti ג sa נ, ו sa ה, ה sa ם);

כנת u *כננת* (Lect. Agell) promijenilo se ovako: .... *כנת* (gdje je nepažnjom ispalo נ) a promjenom preostalog נ u ר (a ta je promjena mogla biti i hotomična da se tobože dađe smisao riječi) nastalo je *כרת*. Ako je hebr. tekst Sedamdesetorice izgledao ovako, kako sam izložio, onda je njihov prevod posve vjeran i doslovan, a ujedno je odstranjena svaka i najmanja poteškoća u eksegezi samoga teksta, koju izostavljam.

3. Gdje se čuvao Aronov štap i posuda s manom?

Sv. Pavao navodi, da se u kovčegu zavjetnom uz ostalo nalazio i štap Aronov, te posude s manom (Hebr. 9, 4). Ovo, čini se, da je u kontradikciji sa I. Reg 8, 9 i II Par 5, 10, gdje se jasno tvrdi, da u kovčegu nije bilo ničega osim dvije zavjetne ploče (*איובארוורק*) (*שניהלוחות*) (*οὐκ ἦν ἐν τῇ κιβωτῷ πλὴν δύο πλάκες*). Izgleda, da Hebr 9, 4 osniva svoju tvrdnju na Num. 17, 10 i Exod. 16, 33, 34, gdje se štap i posuda imaju staviti in tabernaculum testimonii, coram Domino (*לפני יהוה, לפני הערות, ἐνώπιον τῶν μαρτυρίων εἰς διατήρησιν, ἐναντίον τοῦ μαρτυρίου εἰς διατήρησιν*). Za riječ *ערות* veli Gesenius (edit. 1919? str. 565) da je „bei P(erson oder Priester-schrift) stehender Ausdruck f. d. Gesetz der zwei Tafeln Ex 25, 16 etc.; *ארון הערות* die Gesetzlade... dafür auch kurz *הערות* Ex 16, 34;

30₃₀, Num. 17₁₉₋₂₅, vgl. Ex 27₂, 30₆, Lv 16_{1,3}. Premda ove potonje paralele dokazuju ispravnost Geseniusova mišljenja, da bi u Ex 16, 34 i Num 17₂₅ moglo עָרוֹת značiti kovčeg zavjetni, Hebr 9, 4 nam zbog kontesta pokazuje, da se u Ex 16₃₄ i Num 17₂₅ עָרוֹת ima shvatiti kao zakonske ploče. Jer ako εἰς Hebr 9, 4 uzmemo kod ῥαβδος i σιάμνος da znači „pred, kod, kraj“, zašto da mijenjamo značenje kod πλάκες u „u“? A za ploče zakonske nema sumnje da su bile u samom kovčegu. Ako se opet לפני הערות shvati „coram arca“ onda je štap i posuda bila doista stavljena najprije „pred“ kovčeg, a kasnije (no prije gradnje hrama Salomonova) bilo je jedno i drugo stavljeno u sam kovčeg. Nadalje I Reg 8, 9 i II Par 5, 10 dokazuje samo to, da u doba posvete Salomonova hrama nije bilo u kovčegu ništa drugo osim dviju zakonskih ploča. Dakako da ne možemo historijskim putem utvrditi, zašto su bili ti predmeti iz kovčega izvađeni, te onda eventualno opet natrag stavljeni, te koja im je uopće bila sudbina. Ovdje mislim samo na biblijsku tradiciju. Ono, što razni eksegete o toj stvari iznose, ili je nagadanje ili bazira na vanbiblijskoj predaji. Cf. Kirchenlexikon II. Aufl. sv. 2. s. v. Bundeslade, Arndt (v. 1. bilješku), Selbst, Hdbch z. bibl. Gesch. F. i B. 1906. 1. sv. str. 427. Ostala filološka pomagala nalaze se navedena pod 1. bilješkom.

4. Nešto o riječima pretvorbe.

a) Ispoređujući Matth 26₂₇₋₂₈, Marc 14₂₂₋₂₄, Luc 22₁₉₋₂₀ i 1 Cor 11₂₄₋₂₅ i imajući na umu riječi enciklike „Providentissimus (cf. Cornely, Introductionis etc. Ed. VIII. 1914. str. 673), da Duh Sveti hagiografe „supernaturali... virtute ita... ad scribendum excitavit et movit, ita scribentibus adstitit, ut ea omnia eaque sola, quae ipse juberet, et recta mente conciperent, et fideliter conscribere vellent, et apte infallibili veritate exprimerent...“ nameće se pitanje. zašto nijesu pretvorbene riječi u sva četiri navedena mjesta posve jednake. Nije li principijom Auktoru do toga bilo, da se u ovakoj stvari Kristove riječi cituju potpuno onako, kako i koliko su izgovorene? Ne, Duh Sveti hoće da nam preko sekundarnih auktora kaže, što je Krist učinio s kruhom i vinom. A da je Krist pretvorio kruh i vino u svoje Tijelo i Krv, očito je u sva četiri mjesta (u koliko je to dogmatsko pitanje, ovdje se ne raspreda); Duh Sveti nam kazuje nadalje i kako je Krist pretvorbeni čin izvršio: uzeo je u ruke... i rekao...; Duh Sveti nam kazuje i to, da je Krist rekao, da je kruh njegovo Tijelo, a vino njegova Krv; apoštoli su se sjećali Kristovih čina i riječi konsekracije: ne formalno, nego samo sadržajno adekvatno. Tako su i zapisali ili dali zapisati. Ta sadržajna adekvatnost jedna je od vrlo snažnih karakteristika čovječjeg govora uopće. Ako se barem sadržajna adekvatnost tuđega govora ili kazivanja sačuva, mi kažemo, da je referat tuđih riječi istinit, ma da formalno nije posve jednak svome uzoru. Principijalno nam dakle Auktor iznosi Kristove pretvorbene riječi u navedenim citatima samo sadržajno adekvatno t. j. humano more. Formalna je adekvatnost ovdje velika ali nepotpuna.

b) Jesu li možda u sva četiri navedena mjesta zajedno uzeta sačuvane sve riječi konsekracije? Pogledajmo ponajprije riječi pretvorbe kruha: (navodim samo slova)

Matth: *το το εστιν το σωμα μου*

Marc: *τουτο εστιν το σωμα μου*

1 Cor: *τοιο μου εστιν το σωμα το υπερ υμων· τουτο ποι.τε εις την εμην αναμνησιν*

Luc: *τουτο εστιν το σωμα μου το υπερ υμων διδομενον· τουτο ποιειτε εις την εμην αναμνησιν.*

Lukin je oblik najdulji, pa se čini (ako uzmemo jednostavnost aramejske dikcije) da on iznosi doslovne i sve riječi konsekracije kruha. Odbijemo li kod konsekracionih riječi vina članove u grč. jeziku vidimo, da broji riječi: Matth 12, Marc 8, Luc 10, 1 Cor 16. Najkraća je dakle forma u Marc, a najdulja u 1 Cor.

Poredajmo najprije prvi dio riječi:

Matth: ¹ *τουτο* ² *γαρ* ³ *εστιν* ⁴ *το* ⁵ *αιμα* ⁶ *μου* ⁷ *της* ⁸ *(καινης)* ⁹ *διαθηκης*

Marc: ¹⁰ *τουτο* ¹¹ *εστιν* ¹² *το* ¹³ *αιμα* ¹⁴ *μου* ¹⁵ *της* ¹⁶ *(καινης)* ¹⁷ *διαθηκης*

Luc: ¹⁸ *τουτο* ¹⁹ *το* ²⁰ *ποτηριον* ²¹ *η* ²² *αινη* ²³ *διαθηκη* ²⁴ *εν* ²⁵ *τω* ²⁶ *αιματι*, ²⁷ *μου*

1 Cor: ²⁸ *τουτο* ²⁹ *το* ³⁰ *ποτηρι* ³¹ *ν* ³² *η* ³³ *καινη* ³⁴ *διαθηκη* ³⁵ *εν* ³⁶ *τω* ³⁷ *εμω* ³⁸ *αιματι*

Matth i Marc ne pokazuje dakle potpunu formalnu adekvatnost sa Luc i 1 Cor.

Drugi je dio riječi ovaj:

Matth: ⁴ *το* ⁵ *περι* ⁶ *πολλων* ⁷ *εκχυννομενον* ⁸ *εις* ⁹ *αφεισιν* ¹⁰ *αμαρτιων*

Marc: ¹¹ *το* ¹² *εκχυννομενον* ¹³ *υπερ* ¹⁴ *πολλων* ¹⁵ *(εις* ¹⁶ *αφεισιν* ¹⁷ *αμαρτιων)*

Luc: ¹⁸ *το* ¹⁹ *υπερ* ²⁰ *υμων* ²¹ *εκχυννομενον*

1 Cor: — ²² *τουτο* ²³ *ποιειτε*, ²⁴ *οσακις* ²⁵ *εαν* ²⁶ *πινητε*, ²⁷ *ες* ²⁸ *την* ²⁹ *εμην* ³⁰ *αναμνησιν*

Kombinovana (doslovna) forma imala bi ovaj slijed riječi uzetih ovim redom iz sva četiri citata:

Luc 1 2 3 Matth (και) 4 5 6 7 8 9 10 1 Cor 11 12 13 14 15 16 17 18 19. Kod prvog dijela riječi dobiva se formalna adekvatnost tako da se uzme Matth i Luc oblik kao sukcesivno jedan za drugim izgovoren. Dakle: Matth 1 2 3 4 5 6 7 8 9 Luc 10 (γαρ) 11 12 13 14 15 16 17 18 19. Formalno bi dakle i sadržajno adekvatni oblik pretvorbenih riječi bio ovaj: *τουτο εστιν το σωμα μου το υπερ υμων διδομενον· τουτο ποιειτε εις την εμην αναμνησιν — τουτο εστιν το αιμα μου της διαθηκης, τουτο γαρ το ποτηριον η καινη διαθηκη εν τω αιματι μου, το υπερ υμων και το περι πολλων εκχυννομενον εις αφεισιν αμαρτιων· τουτο ποιειτε, οσακις εαν πινητε, εις την εμην αναμνησιν.* (Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem. — Hic est sanguis.

meus testamenti; hic enim calix novum testamentum est in meo sanguine, qui pro vobis et pro multis effunditur in remissionem peccatorum: hoc facite, quotiescunque bibitis in meam commemorationem).

No čini se, da se ni za ovaj oblik egzaktna formalna adekvatnost ne može ustvrditi. Barem ne isključiva formalna adekvatnost. Apostolsko-crkvena tradicija čuva „enim“ u pretvorbi kruha a ispušta Lukine riječi od τὸ πρὸς do ἀνάμνησιν. Za konsekraciju vina nalazi se u tradiciji: hic est enim calix sanguinis mei, dakle neka kombinacija biblijskih tekstova. Testamentum je nesamo „novum“, nego i „aeternum“, a „calix sanguinis“ je i „mysterium fidei“. Crkva je dakle na neki način mimo biblijskog oblika konsekracije konačno redigirala svoj oblik posvete kruha i vina.

c) Kako tradicionalna, tako su i biblijske forme konsekracije valjane. Ako uočimo, da se kao bitne riječi konsekracije uzimaju: „hoc est corpus meum“, „hic est calix sanguinis mei“, odnosno „hic est sanguis meus“, nastaje pitanje, kakav smisao ima Lukina forma: τούτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ εἵματι μου? Cremer (l. c. st. 1062 sq.) opširno razlaže smisao i sadržinu riječi διαθήκη. Citiram odanle najmarkantnija mjesta: Διαθήκη, bez. ind. Prof. — Grätz. so gut wie durchgängig... die für den Todesfall getroffene Verfügung jmds über sein Eigentum, also Testament; ... es ist fraglich, ob die Bedeutung Testament dem alltest. Worte (כְּרִיתָה) voll entspricht und genügt. U tom testamentu „Priorität Gottes ist wichtig... besonders für die Wandlung des Begriffs im N. T.“ (1068. str.). 1 Cor je „im Sinne von Testament zu verstehen... Daß in den Einsetzungsworten d. hl. Abendmahls Matth 26,28, Marc 14,24, Luc 22,20 διαθήκη = Testament, wird durch 1 Cor 11,25, mindestens wahrscheinlich gemacht. Nur ist an diesen Stellen natürlich stärker an d. A. T. und an d. Begriff כְּרִיתָה anzuknüpfen. Von ihm her erhält dort d. Wort seine inhaltl. Bestimmung wie ja d. Anschluß an Ex 24,8: ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης unbestreitbar ist“. Prema tome: „sanguis meus (novi) testamenti“ znači što i „novum testamentum in meo sanguine (hebraizam). Jer testamentum fit per sanguinem (sc. ejus effusionem) zato je sanguis testamenti kao pojam sadržajno adekvatan s pojmom testamentum sanguinis, samo se u prvom slučaju ističe id, per quod testamentum fit, a u drugom id, quod per sanguinem fit. Dakle: hic est calix novum testamentum in meo sanguine prelazi u sadržajno isti: hic est calix testamenti sanguinis = hic est calix sanguinis (novi et aeterni) testamenti. Tako bi se analizom s a d r ž a j a Lukinog oblika pretvorbe vina — ne gubeći pri tom s vida ostale citate — došlo do forme, što se održala u liturgiji. Biblijski su dakle oblici konsekracije sadržajno posve adekvatni liturgijskoj formi. Oni joj stvaraju i daju nesamo bitnu, nego i sporednu njenu sadržinu, premda ne ekskluzivnim načinom. Predaja se pokazuje kao drugi jednakopravni faktor objave. (Literatura kao u prvoj bilješci).